

POSTOJE A REAKCE ČESKÝCH VOJÁKŮ K MÍSTNÍ POPULACI V SOUVISLOSTI S NASAZENÍM V MÍROVÝCH ZAHRANIČNÍCH MISÍCH

Mgr. Daniel Štrobl (1974)

vystudoval obor Psychosociální vědy na Husitské teologické fakultě UK v Praze. V roce 2000 nastoupil jako vědecký pracovník do Centra sociálních studií náčelníka generálního štábu AČR. Od března 2002 je vojenským psychologem 152. záchranného praporu v Kutné Hoře. V současné době studuje psychologii na Filosofické fakultě University Palackého v Olomouci.

Nové druhy vojenských operací, které započaly již v roce 1990 s sebou přinášejí celou řadu nových poznatků a zkušeností, které mají charakter jak takticko-strategický, tak i mj. psychologický.

Jakákoliv vojenská operace v zahraničí představuje pro jedince, tzn. pro lidský a tedy hlavní faktor každé mise, celou řadu velmi zátěžových situací, k nimž je nutné přidat i značný kulturní a etnický rozdíl mezi vojáky a místní populací.

Tento článek vzniká v době, kdy světovou veřejností stále otřásá téma zneužívání a mučení iráckých zajatců příslušníky spojeneckých armád. Zatím nelze říci, které z uveřejňovaných informací jsou pravdivé a které nikoli, avšak jedno je jisté: postoj jakéhokoliv vojáka k civilnímu obyvatelstvu, které ještě nedávno tvořilo nepřátelské uskupení, je velice komplikovaný a nelze předpokládat, že daný jedinec bude vždy zcela neutrální a respektující všechny normy a zákony, které mezinárodní a vojenské právo předkládá.

Armáda České republiky realizovala pod odborným vedením vojskového psychologa generálního štábu mjr. PhDr. Kateřiny Bernardové od roku 2000 šetření v misích KFOR (vojenská mise v Kosovu) a SFOR (vojenská mise v Bosně). Jeho cílem bylo postihnout obecnou úroveň psychosociálních podmínek vojáků nasazených v zahraničí. Autor se v rámci tohoto výzkumu zaměřil na tvorbu a vývoj vztahových procesů mezi vojáky a civilním obyvatelstvem. Tento výzkum probíhal longitudinálně a to jak s každou další rotací (daná jednotka odjíždějící na přesně stanovenou dobu do zahraničí, v případě AČR se jedná zpravidla o šest měsíců), tak během nasazení dané jednotky a to ve třech fázích – před misí, během mise a bezprostředně před návratem.

Již z prvních výsledků bylo zřejmé, že je třeba aktivního podílu AČR na ovlivňování postojů českých vojáků k místnímu obyvatelstvu jako prevence proti tvorbě příliš negativních reakcí. Vycházelo se částečně z teoretického a dílem z praxí ověřeného předpokladu, že se během mise zhorší postoje příslušníků kontingentu k místní populaci ve smyslu od neutrálních či kladných k hostilním a odsuzujícím, které hraničily až s xenofobií, dehumanizací či devalvaci. Z těchto důvodů probíhá od dubna 2001 u téměř každé rotace tzv. sociokulturní příprava, jejímž smyslem je podpora těch psychických procesů, které se podílejí na tvorbě a udržení neutrálního postoje. Ne všechny sledované rotace však prošly výše zmíněnou přípravou. Tím bylo možné vytvořit pro potřeby této práce dvě referenční skupiny – s přípravou a bez ní - a tím porovnat, zda je způsob, jenž jsme zvolili k prevenci příliš hostilních postojů našich vojáků, v našem případě k bosenské a kosovské populaci, účinný či nikoli.

Šetření každé jednotky bylo rozděleno do třech etap. V I. etapě šetření se pozornost zaměřila na úroveň psychosociálních podmínek vojáků v období před odjezdem do mise. Ve II. etapě šetření se výše uvedený cíl zaměřil na úroveň psychosociálních podmínek vojáků v období samotné mise, přibližně v její polovině a konečně III. etapa zjišťovala psychosociální podmínky vojáků cca jeden týden před

návratem do vlasti.

Získání a zpracování získaných dat

V tomto článku přinášíme poznatky ze třech rotací KFOR a dvou rotací SFOR. Rotace jednotek KFOR probíhaly vždy dvakrát ročně a to v zimě (leden – únor) a v létě (červenec – srpen). Jednotky SFOR rotovaly na jaře (březen – duben) a na podzim (září – říjen). Příprava na misi se prováděla cca jeden až dva měsíce před rotací. První v celém průběhu sledovanou jednotkou (tedy před misí, během mise a těsně před návratem) byla rota KFOR, která odletěla do Kosova v létě 2000. Poté následuje rota, která přibyla do oblasti nasazení v zimě 2001 a poslední sledovanou jednotkou byla rotace z léta 2001. Sledované prapory SFOR byly jednotky odlétající na podzim 2000 a na jaře 2001, přičemž během každého sběru dat byla vyčleněna v každé etapě cca 1/3 vojáků z každé jednotky (cca 60 u KFOR a cca 200 u SFOR).

Sociokulturní příprava na kontakt s místní populací

Tento druh přípravy vychází z předpokladu, že dostatek validních informací o regionu, kam se voják chystá, snižuje míru úzkostného prožívání a tedy i výskyt xenofobních či jinak nepřátelských postojů k civilní populaci.

Sociokulturní přípravou neprošly všechny rotace KFOR a SFOR. Její finální podoba byla dokončena na podzim 2000 a do praxe zavedena až na jaře 2001, tedy první a druhá sledovaná rota KFOR – podzim 2000 a jaro 2001 odjela ještě před jejím zavedením do předmisijního výcviku. Totéž se týkalo praporu SFOR - zima 2001. V našem výzkumu tedy máme jednu rotu KFOR – podzim 2001 a jeden prapor SFOR – léto 2001, které sociokulturní přípravu absolvovaly. Tak jsme v podstatě náhodou získaly dvě referenční skupiny. Porovnáním výsledků vztahů k místní populaci můžeme určit zda takto realizovaná prevence negativních postojů k civilní populaci v oblasti nasazení je či není účinná.

Výsledky

Ve všech distribuovaných dotaznících byly na postoje k místním lidem a cizincům obecně položeny dvě otázky s nabídnutými možnostmi odpovědí (tabulka 1 a 2).

Tab. 1

Místní obyvatelé jsou dle Vašeho názoru:

1	vybavení jiným systémem hodnot (uveďte proč)
2	více kulturně vyspělí (uveďte proč)
3	méně kulturně vyspělí (uveďte proč)
4	nevím
5	neodpovědělo

Tab. 2

Cizinci jsou pro náš stát:

1	obohacením naší vlastní kultury (uveďte proč)
2	finančním přínosem z turistiky a obchodu (uveďte proč)
3	ohrožením naší vlastní kultury (uveďte proč)
4	ohrožením naší země (uveďte proč)
5	nevím
6	neodpovědělo

Za devalvující místní etnikum byla považována odpověď 3 v tabulce 1. Zde jsme vycházeli z předpokladu, že kulturní úroveň nelze měřit kvantitativně, ale jen kvalitativně. Fakt, že zde nebyly ani

omylem brány v potaz ekonomická a jiná hlediska, se potvrdil v dodatkových odpovědích.

Za xenofobní tendence respondentů byly považovány odpovědi 3 a 4 v tabulce 2.

V následujících výsledcích jsou postížena hlavní zjištění z celého šetření.

SFOR

- Průměrná míra devalvace místního etnika před misí SFOR byla 8,5% resp. 8,0% a 7,0%.
- Prapor SFOR I – zima 2001 neprošel sociokulturní přípravou a míra devalvace místní populace po absolvování třech měsíců v misi byla 42,0%, zatímco u praporu SFOR II – léto 2001, který sociokulturní přípravu absolvoval 23,0%. I tak je však patrný nárůst těchto tendencí u obou sledovaných skupin.
- Třetí etapa šetření nepřinesla výraznou změnu postojů. Příslušníci praporu SFOR I – zima 2001 vykazali 44,0% negativních postojů, zatímco prapor SFOR II – léto 2001 26,6%.
- Úroveň xenofobních tendencí u odjíždějících vojáků SFOR byla v první sledované rotaci 16,0% a ve druhé 15,2%.
- Četnost xenofobních tendencí během mise výrazně narostla a prakticky se zdvojnásobila. První sledovaný prapor SFOR vykazal 38% a druhý 32% výskytu xenofobních obav. Podstatné je, že zde není významný statistický rozdíl mezi skupinou, která absolvovala sociokulturní přípravu a skupinou, která jí prošla.
- Další tři měsíce v misi nepřinesly žádný výrazný vývoj a změnu postojů. V první rotaci byla četnost xenofobních odpovědí 35% a ve druhé celkem 34%.

Celkovou dynamiku devalvujících a xenofobních postojů u vojáků misí SFOR – zima 2001 a léto 2001 nám poskytnou grafy 1 a 2.

KFOR

- Postoj k místním obyvatelům byl u vojáků odjíždějících do mise KFOR v prvním a druhém sledovaném souboru 9,6% resp. 15,5% devalvujících odpovědí. Poněkud vyšší hodnoty lze nalézt ve třetím sledovaném souboru – 20,0%.
- Postoj k místním obyvatelům se po třech měsících strávených v misi KFOR výrazně změnil u prvního a druhého sledovaného souboru, kde negativní hodnocení dosáhlo 48,2% resp. 50,0%. Třetí rotace KFOR, která jediná prošla sociokulturní přípravou, si výsledek dosažený před odjezdem do mise prakticky uchovala. Nárůst činil jen 6,0%.
- Ve všech sledovaných souborech došlo k mírnému nárůstu devalvujících postojů k místní populaci, avšak třetí soubor si stále udržel výrazně nižší míru negativního mínění o Kosovském obyvatelstvu, než předchozí dvě rotace, byť i tak se četnost devalvujících odpovědí blíží k 1/3.
- Negativní postoj k cizincům byl před misí KFOR u všech rotací prakticky na stejné úrovni – v rozmezí 11,1% – 15,7 % odpovědí.
- Četnost výskytu xenofobních tendencí se po absolvování poloviny mise zdvojnásobila na cca 1/3 odpovědí ve všech sledovaných souborech (37,3% u rotace KFOR – podzim 2000, 37,0% u KFOR – jaro 2001 a 33,0% u KFOR – podzim 2001). Podobně jako v misích SFOR ani zde neměla sociokulturní příprava na nárůst xenofobie mezi vojáky vliv.
- Mezi 3. a 6. měsícem se odehrála zajímavá změna u prvního sledovaného souboru, kde poklesla míra xenofobních odpovědí z 38,3% na 28,7%. Tento vývoj je jedinečný ve srovnání se všemi sledovanými soubory SFOR i KFOR. Další rotace KFOR zůstaly prakticky beze změny.

Četnost xenofobních reakcí činila 34,1% v druhé a 35,1% ve třetí rotaci.

Celkovou dynamiku devalvujících a xenofobních postojů u vojáků misí KFOR – podzim 2000, jaro 2001 a podzim 2001 nám poskytnou grafy 3 a 4.

Diskuse

- **bez sociokulturní přípravy během zahraniční mise výrazně stoupnou devalvující postoje k místní populaci a dosáhnou až 50% četnosti u vojáků**
- **xenofobní postoje se po třech měsících strávených v zahraniční mírové misi prakticky zdvojnásobí a objeví se cca u 1/3 vojáků.**
- **sociokulturní příprava, tak jak je koncipována, nemá vliv na rozvoj xenofobních postojů, ale výrazně ovlivňuje smýšlení vojáků o místní populaci.**

Nižší než tomu bylo v šetřeních SFOR a KFOR, kde neproběhla sociokulturní příprava, se ukázala být míra devalvujících tendencí ve vztahu k místnímu obyvatelstvu. Zatímco v misích KFOR a SFOR, jejichž vojáci neprošli sociokulturní přípravou, se četnost výskytu dehumanizace mezi vojáky, kteří již strávili v misi nejméně tři měsíce, pohybovala od 42% do 50%. Rotace, které absolvovaly sociokulturní přípravu, vykazaly frekvenci výskytu jen 23%, resp. 26%. Během další doby strávené v zahraničí se postoje k místní populaci lišily jen minimálně.

Nejde-li pouze o náhodný jev, je možné tímto zjištěním potvrdit hypotézu, která stála u vzniku sociokulturní přípravy, totiž, že budou-li mít vojáci zahraničních mírových misí dostatek informací o mentalitě, kultuře a lokálních specifikách místních lidí, nebudou mít tendenci tuto skupinu obyvatel odsuzovat, ale naopak se jim zvýší míra tolerance k odlišnostem a jinakosti.

Vezmeme – li v úvahu, že xenofobní postoje vyjadřovalo před odjezdem do misí na Balkáně 11 – 16% respondentů, je nutné v II. etapě šetření konstatovat výrazný nárůst těchto tendencí na dvojnásobek až trojnásobek původního stavu. Z dosažených výsledků je tedy možné postavit hypotézu, že prováděná sociokulturní příprava má sice vliv na nižší výskyt negativních postojů k místním lidem, nicméně nikterak neovlivňuje tvorbu či projevení xenofobních postojů.

Více než $\frac{3}{4}$ respondentů ve všech sledovaných souborech hodnotí vztahy s ostatními armádami zapojenými do operace KFOR jako dobré až výborné.

Další fakta byla zjištěna pomocí korelace.

- Devalvace jakožto postoj k místní populaci nijak nesouvisí s demografickou skladbou respondentů dokonce ani s počtem absolvovaných misí (korelační koeficient $r = 0,05$).
- Totéž platí i pro příbuzný fenomén xenofobie (korelační koeficient $r = 0,02$). To potvrzuje fakt, že xenofobie je součástí celkové dispozice jedince k úzkostnému prožívání.
- S postoji k místní populaci, avšak nikoli k cizincům, koreluje názor na účast žen v zahraničních misích. Ti vojáci, kteří přítomnost žen hodnotili kladně, spíše udržují neutrální, či dokonce přátelské postoje k civilním obyvatelům oblasti nasazení (korelační koeficient $r = 0,29$).
- Značnou roli na postoji českých vojáků k civilnímu obyvatelstvu hraje otázka rizikovosti dané populace. Vysoká korelace (korelační koeficient $r = 0,76$) byla zjištěna mezi vztahem k obyvatelům Kosova a tím, zda mají vojáci s těmito lidmi problémy a dále faktem, že není možné s jistotou odlišit civilisty od příslušníků polovojenských jednotek (korelační koeficient $r = -0,36$).

Závěr

Literatura

Štrobl, D., Bernardová, K., Falář, J. (2001): *Dynamics of the Czech Soldiers KFOR*. 37th IAMPS, Praha

Palánová, B., Štrobl, D., Bernardová, K., Falář, J. (2001): *Psychosocial Conditions of the Czech Soldiers of SFOR*. 37th IAMPS, Praha

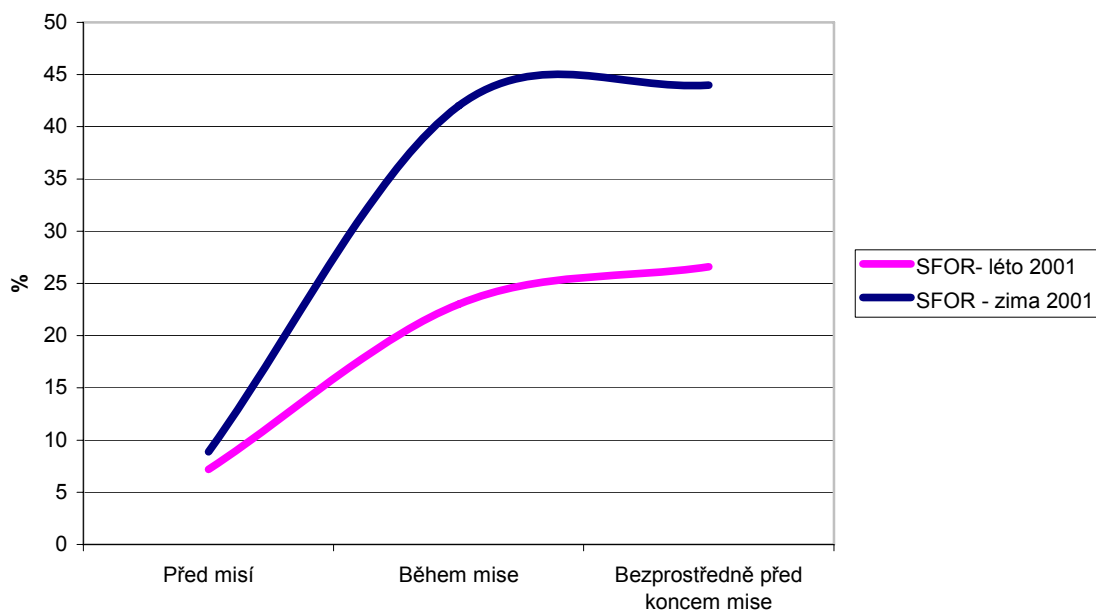
Schrijvers, P. (2002): *The GI War against Japan: American Soldiers in Asia and the Pacific during World War II*. New York: New York University Press

Na závěr je dobré zmínit, že i přesto, že získaná data o postojích českých vojáků k místní populaci a cizincům obecně působí varujícím dojmem, dlouhodobá realita v praxi vypadá poněkud jinak. Čeští vojáci si během svého působení v nejrůznějších zahraničních misích získali široký respekt a uznání pro své profesní kvality. Opakovaně se prokázalo, že český voják je velmi přizpůsobivý a s civilním obyvatelstvem (i neslovanského původu) je schopen spolupracovat. Místní obyvatelé zpětně vnímali až dosud příslušníky AČR vesměs pozitivně, což přineslo a stále přináší našim jednotkám v zahraničí řadu výhod. I přesto, že tato výjimečnost (a v rámci NATO je postavení českých vojáků v zahraničí skutečně v tomto směru jedinečné) byla v minulosti často dávána do souvislosti s etnickou příbuzností Čechů a obyvatel Balkánu, právě opakované zkušenosti z Kosova dávají dost důvodů k tvrzení, že ona známá česká přizpůsobivost, nenáročnost a schopnost se domluvit i s kulturně a etnicky značně cizí populací, je jakýmsi standardním rysem českých vojáků a lze s ní předem počítat i při vysílání příslušníků AČR do podstatně vzdálenějších a kulturně odlišnějších oblastí. Na druhou stranu je znát, že tyto kvality jsou značně křehké. Lze se oprávněně domnívat, že při zhoršení situace v oblasti nasazení, přímém ohrožení života a zdraví našich vojáků a zvýšené hostility ze strany civilních obyvatel, by mohly latentně xenofobní a negativní postoje přerůst v otevřené nepřátelství a tím zvýšenou četnost agresivních reakcí v kontaktních situacích. V souvislosti s nedávnými problémy v chování spojeneckých vojáků v Iráku k zajatcům je tedy možné konstatovat, že tyto excesy jsou sice z hlediska mezinárodního práva odsouzeníhodné, avšak z pohledu sociální psychologie zcela pochopitelné a očekávatelné s tím, že patrně nesouvisí s mentalitou Američanů či Britů. V daných podmínkách by se patrně v jisté míře objevily v rámci jakékoli, tedy i české armády.

Vzhledem k aktuálnosti této problematiky je nezbytné se touto oblastí dále zabývat a přinést další fakta, která by mohla v konečné podobě osvětlit komplexní pozadí tvorby postojů a názorů u jedince, který v zahraničí plní náročné a riskantní úkoly spojené s vojenskou činností.

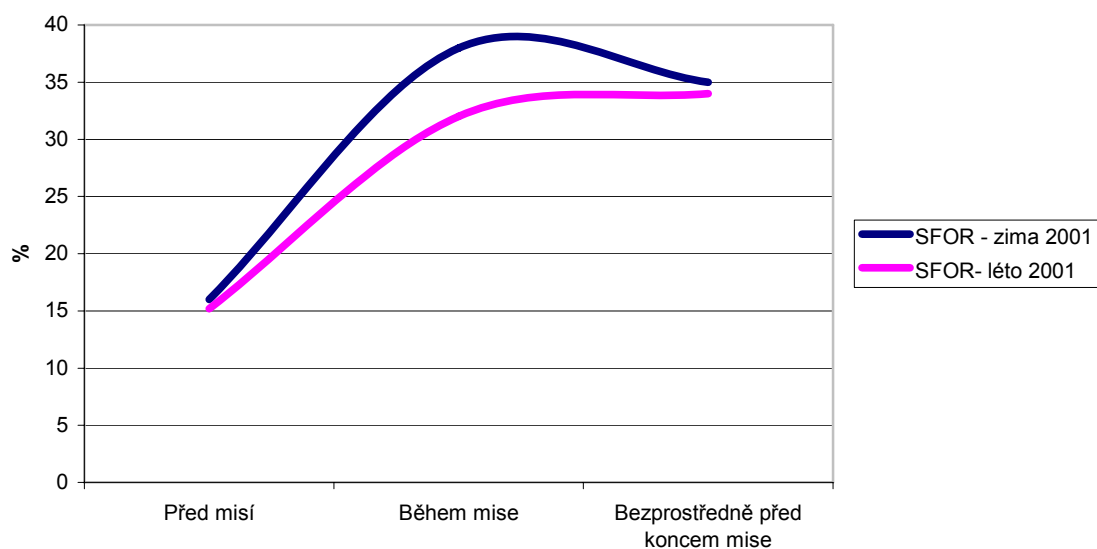
Graf 1

SFOR - dynamika devalvujících postojů k místní populaci

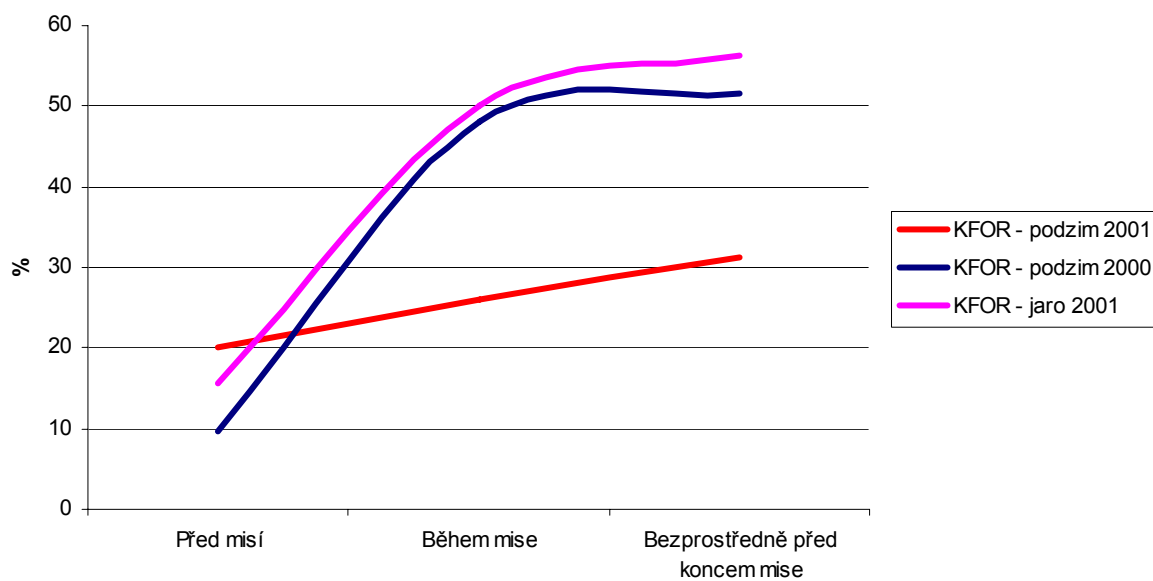
Graf 2

SFOR - dynamika xenofobních postojů

Graf 3

KFOR - dynamika devalvujících postojů k místní populaci

Graf 4

KFOR - dynamika xenofobních postojů

